

ტურისტული ბიზნესი რეგიონის ღონეშეს აუსილებლად უნდა განვითარდეს

გოდერძი შანიძე,
ბიზნესისა და მართვის დოქტორი
ქუთაისის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

GODERDZI SHANIDZE,
Doctor of Business and Management
Associated Professor, Kutaisi University

ანოტაცია

საქართველოს რეგიონული განვითარების ხელშეწყობის მნიშვნელოვანი ფაქტორია შესაბამისი პოტენციის მქონე რეგიონებში ტურიზმისა და ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარება. სახელმწიფოსთან ერთად მნიშვნელოვანია სასწავლო-სამეცნიერო დაწესებულებების ჩართულობა ტურისტული ბიზნესის ხელშეწყობი ღონისძიებების შემუშავებაში.

იმერეთის რეგიონში სახელმწიფო სტრუქტურებთან ერთად საგანმანათლებლო დაწესებულებებმაც აქტიურად დაიწყო მონაწილეობა ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობი ღონისძიებების ჩამოყალიბებაში. ამის ნათელი მაგალითია ის, რომ ქუთაისის უნივერსიტეტმა შიდასაუნივერსიტეტო გრანტის ფარგლებში მოახდინა ტურისტული ბაზრის კვლევა და ქ. ქუთაისის თვითმართვლობისთვის რეკომენდაციების შემუშავება. 2015 წლის თებერვლიდან აგვისტოს ჩათვლით ანკეტის საშუალებით გამოიკითხა 1012 უცხოელი ტურისტი.

იმისთვის, რომ ტურისტი უფრო მეტი ხნით დარჩეს რეგიონში და უფრო მეტი ფინანსები დახარჯოს, მნიშვნელოვანია ახალი ტურისტული ობიექტების გამოვლენა და პოპულარიზაცია, საერთაშორისო ღონისძიებების, ფესტივალების მოწვობა, მომსახურების სერვისის გაუმჯობესება და ა.შ.

ქ. ქუთაისში ტურისტების ვიზიტის დროს ძირითადი აქტივობებია: ბუნების მონახულება, ეროვნული სამზარეულოს დაგემოვნება და ისტორიული ღირშესანიშნაობების დათვალიერება ქალაქსა და მის შემოგარენში. ტურისტი საშუალოდ მხოლოდ 150-200 ლარს ხარჯავს ქუთაისში ვიზიტის დროს, ძირითადად სასტუმროს და კვების ხარჯებში.

კვლევის შედეგად მოხდა რეკომენდაციების შემუშავება და ქ. ქუთაისის მერიისთვის შეთავაზება.

საკვანძო სიტყვები: ტურისტული ბიზნესი, კვლევის შედეგები, ტურისტის ხარჯები, ტურისტის ძირითადი აქტივობები, ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია, ქ. ქუთაისის ტურისტული პოტენციალი, რეკომენდაციები.

TOURIST BUSINESS SHOULD BE DEFINITELY DEVELOPED AT THE LEVEL OF THE REGION TOO

Annotation

Developing tourism and its infrastructure in the regions of the appropriate potential is the main supporting factor for regional development in Georgia. Together with the state it is important to involve scientific institutions in working out activities that support tourist business.

In Imereti region together with the state structures educational institutions began an active participation in developing activities supporting tourism development. A clear example is that Kutaisi University made a tourist market research in the frames of grant inside the university and worked out a recommendation for the Kutaisi government. From February 2015 to August 1012 foreign tourists filled the questionnaire.

In order to make tourists stay longer and spend more in the region it is important to identify new tourist destinations and their popularisation, arrange international activities and festivals, improve the service and etc.

While visiting Kutaisi the main tourist activities are the following: to see the nature, to taste national cuisine and to visit historical sights in the city and its surroundings. A tourist spends on

average 150 -200 laris during the stay in Kutaisi mainly on accommodation and food. Due to the research results a recommendation was worked out and offered to the Kutaisi government.

Key words: *tourist business; research results; tourists costs; the main tourist activities; National Tourism Administration; tourism potential of Kutaisi; Recommendations*

შესავალი

ტურისტული ბიზნესის განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორების შესწავლა საკმაოდ აქტუალური საკითხია თანამედროვე პირობებში. უნდა ითქვას, რომ ცენტრალური ხელისუფლება უფრო მეტ ყურადღებას უცხოვლი ტურისტებისთვის ჩვენი ქვეყნის წარმოჩენას უთმობს, ეს, რასაკვირველია, მნიშვნელოვანი მომენტია, თუმცა უფრო მეტი არის გასაკეთებელი რეგიონის დონეზე ტურისტული ბიზნესის განვითარების ხელშესაწყობად.

კვლევის მიზანი იყო, ნათელი გამეხადა, რამდენად მნიშვნელოვანია რეგიონის დონეზე სასწავლო-სამეცნიერო დაწესებულებების ჩართულობა სახელმწიფო სტრუქტურებთან ერთად ტურისტული ბიზნესის ხელშეწყობი ღონისძიებების შემუშავებაში და იმის დანახვა, რომ ტურისტული ბიზნესი რეგიონის დონეზეც აქტიურად უნდა განვითარდეს.

დასახული ამოცანა ითვალისწინებდა იმერეთის რეგიონში არსებული ქუთაისის უნივერსიტეტის სამეცნიერო პოტენციალის გამოყენებას და უცხოელი ტურისტების გამოკითხვას. შესაბამისად, მიღებული შედეგების საფუძველზე რეკომენდაციების შემუშავებას და ქ. ქუთაისის თვითმართველობისთვის გადაცემას.

2015 წელს ქუთაისის უნივერსიტეტის შიდა საგრანტო პროექტის ფარგლებში მოხდა ტურისტული ბაზრის კვლევა ქ. ქუთაისისთვის და რეკომენდაციების შემუშავება, სტატისტიკური ანგარიშით ამ საგრანტო პროექტის ერთ-ერთი მონაწილე. კვლევისას გამოვიყენე ანკეტით გამოკითხვისა და ანალიზის მეთოდები.

სახელმწიფოს როლი ტურისტული ბიზნესის განვითარებაში.

ტურისტული ბიზნესის განვითარებაზე მთავრობის სხვა სტრუქტურებთან ერთად, უსათუოდ ზრუნავს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია. მისი, როგორც სახელმწიფო პოლიტიკის გამტარებელ ორგანოს მისიაა, გაზარდოს საქართველოს, როგორც ტურისტული ქვეყნის, ცნობადობა საერთაშორისო

ბაზარზე, უზრუნველყოს ქვეყანაში როგორც შემოყვანის, ისე შიდა ტურიზმის განვითარების სტიმულირება, ხელი შეუწყოს ტურიზმის ბიზნესისთვის ხელსაყრელი გარემოს შექმნას, უზრუნველყოს უსაფრთხო ქვეყნის იმიჯის პოპულარიზაცია და ძლიერი ბრენდის ჩამოყალიბება. ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის პრიორიტეტული მიმართულებებია:

— საქართველოს, როგორც ტურისტული დანიშნულების ადგილის პოპულარიზაცია სხვადასხვა მარკეტინგული აქტივობების საშუალებით (გამოფენები, პრესტურები, სარეკლამო კამპანიები და სხვა);

— მაღალკვალიფიციური კადრების მოზიდვა ტურიზმის სფეროში მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების მიზნით;

— ტურისტული ღირსშესანიშნაობების (ბუნებრივი და კულტურული) სათანადო კონკურენტუნარიანი ფასის მქონე ტურისტულ პროდუქტად შეფუთვა;

— ქვეყნის მასშტაბით ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარება და ა.შ.; [1. გვ.20]

საქართველოს რეგიონული განვითარების ხელშეწყობის მნიშვნელოვანი ფაქტორია

შესაბამისი პოტენციის მქონე რეგიონებში ტურიზმისა და ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარება. ამ მიმართულებით გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ ძირითადად იმერეთის რეგიონის ტურისტულ პოტენციალზე. ტურიზმის განვითარებისთვის, რომელიც ხელს შეუწყობს რეგიონების გაძლიერებასა და ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას, საქართველოში დიდი პოტენციალი და რესურსები არსებობს. ტურიზმის სხვა დარგებზე დამოკიდებულების გამო საჭიროა, შესაბამისი სექტორების განვითარების დაგეგმვისას გათვალისწინებულ იქნას რეგიონში ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობები.

მდგრადი ტურიზმის რეგიონული განვითარებისთვის შესწავლილ უნდა იქნას ტურიზმის განვითარებისთვის ქვეყანაში არსებული პოტენციალი და რესურსები რეგიონების მიხედვით. საჭიროა, დეტალურად ადინუსხოს არსებული ინფრასტრუქტურის ობიექტები (შენობა-ნაგებობები), აგრეთვე ტურიზმის ცალკეული დარგების (ეკო-ტურიზმი, კულტურული ტურიზმი, რეკრეაციული და ა.შ.) განვითარებისთვის რეგიონებში არსებული ბუნებრივი და სხვა სახის რესურსები და ამ ინფორმაციის საფუძველზე შეიქმნას მონაცემთა შესაბამისი ბაზა.

რეგიონებში არსებული რესურსების შესახებ საინფორმაციო ბაზის გამოყენებით უნდა შემუშავდეს, გრძელვადიანი სტრატეგია ტურიზმის დარგის კომპლექსური განვითარებისთვის. საჭიროა, შემუშავდეს შესაბამისი მექანიზმები ტურიზმის სექტორის დივერსიფიცირებისა და შიდა ტურიზმის განვითარების მიზნით, რომელიც ხელს შეუწყობს ტურიზმის სხვადასხვა სახეობის განვითარებას ქვეყანაში.

ქვეყანაში ტურისტული ნაკადის ზრდის უზრუნველსაყოფად უნდა შემუშავდეს ტურისტული ინფრასტრუქტურის განვითარების ხელშეწყობის შესაბამისი პირობები, მათ შორის: საგზაო ტურისტული ნიშნებისა და საინფორმაციო დაფების განთავსება; ტურისტულ ობიექტებზე დაშვების წესის საინფორმაციო დაფების განთავსება და ა.შ. იმერეთის რეგიონში შეინიშნება ამ მიმართულების მოწესრიგება, რაც მისასალმებელია.

საქართველოში ტურიზმის განვითარების სტრატეგია ეყრდნობა ტურიზმის მდგრადი განვითარების მსოფლიოში აღიარებულ პრინციპებს და ამკარა უპირატესობას ანიჭებს ბაზრის მოთხოვნის სტიმულირებას. ისეთი მაღალი ტურისტული და საკურორტო პოტენციალის მქონე ქვეყანაში, როგორც საქართველოა, იკვეთება ტურიზმის პრიორიტეტულობის შემდეგი კრიტერიუმები:

- ტურიზმის ექსპორტაბელურობის მაღალი დონე და აქედან გამომდინარე, ქვეყნის შემოსავლების ზრდაში მისი დიდი პოტენციალი;
- მოსახლეობის დასაქმების მასშტაბური შესაძლებლობა;
- რეგიონული ეკონომიკური განვითარების დონის გამოთანაბრების რეზერვების არსებობა;
- ეკონომიკის სხვა დარგების (ტურიზმის მომიჯნავე დარგები) განვითარების სტიმულირება და სხვა. [1. გვ., 25]

რეგიონის დონეზე ქუთაისის უნივერსიტეტის ჩართულობა ტურისტული ბაზრის კვლევაში.

იმერეთის რეგიონში სახელმწიფო სტრუქტურებთან ერთად საგანმანათლებლო დაწესებულებებმაც აქტიურად დაიწყო ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობი ღონისძიებების გატარება. ამის ნათელი მაგალითია ის, რომ ქუთაისის უნივერსიტეტმა შიდასაუნივერსიტეტო გრანტის ფარგლებში მოახდინა ტურისტული ბაზრის კვლევა ქ. ქუთაისისთვის და რეკომენდაციების შემუშავება.

2015 წლის თებერვლიდან აგვისტოს ჩათვლით ანკეტის საშუალებით გამოიკითხა 1012

უცხოელი ტურისტი, მათ შორის:

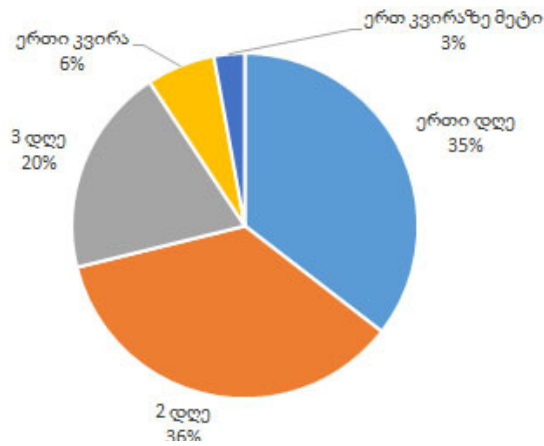
104 ტურისტი — თებერვალში

400 ტურისტი — მაისი-ივნისში

508 ტურისტი — ივლისის მეორე ნახევარსა და აგვისტოში. [2. გვ., 36]

ჩატარებული კვლევის ანალიზის საფუძველზე გამოვლინდა მნიშვნელოვანი შედეგები სხვადასხვა მიმართულებით, თუმცა ჩვენ რამდენიმე მათგანზე გავამახვილებთ ყურადღებას. კერძოდ, კვლევამ აჩვენა, რომ ზამთრის პერიოდში ქუთაისში დარჩენის საშუალო ხანგრძლივობა 3-4 დღეს შეადგენს (2 ან 3 ღამის გათვლა), ზაფხულში კი — 2 დღეს (1 ღამის გათვლა), რაც ზაფხულში ტურისტების მთიანი რეგიონებისკენ და ზღვისკენ მიდრეკილებით არის განპირობებული. გამოკითხულთა საქართველოში ყოფნის საშუალო ხანგრძლივობა კი 7-9 დღეა.

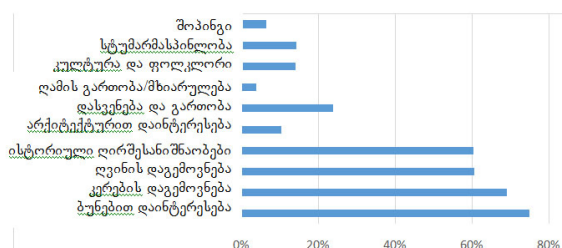
ქუთაისში დარჩენის ხანგრძლივობა

წყარო: ქუთაისის უნივერსიტეტის შიდასაუნივერსიტეტო გრანტის ფარგლებში ჩატარებული კვლევის შედეგები. 2015 წ.

ტურისტების ქ. ქუთაისში ვიზიტის დროს ძირითადი აქტივობებია: ბუნების მონახულება, ეროვნული სამზარეულოს დაგემოვნება და ისტორიული ღირშესანიშნაობების მონახულება ქალაქსა და მის შემოგარენში.

ძირითადი აქტივობები ვიზიტის დროს

წყარო: ქუთაისის უნივერსიტეტის შიდასაუნივერსიტეტო გრანტის ფარგლებში ჩატარებული კვლევის შედეგები. 2015 წ.

კვლევის შედეგები

ტურიზმიდან შემოსავლები ქალაქის ეკონომიკაზე ჯერჯერობით მნიშვნელოვან გავლენას ვერ ახდენს, ტურისტების მოკლევადიანი ვიზიტების, გართობა-სანახაობრივი ღონისძიებების, მუზეუმების ნაკლებობის გამო, თუმცა შესაძლებელია, რომ თუკი ტურისტების მოთხოვნის შესაბამისად განვითარდება არსებული ტურისტული პოტენციალი, მაშინ მნიშვნელოვანი ეკონომიკური სარგებლის მიღება შეუძლია არა მარტო ქალაქის, არამედ რეგიონის ეკონომიკასაც. ტურისტი საშუალოდ მხოლოდ 150-200 ლარს ხარჯავს ქუთაისში ვიზიტის დროს, ძირითადად სასტუმროს და კვების ხარჯებში. მუზეუმებიდან ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული, თუ კულტურული სანახაობებიდან შემოსავლები ფაქტობრივად არ არის, ხოლო კაფე-ბარების და კლუბების შემოსავლები მცირეა.

თუმცა ტურისტების უმეტესობა თვლის, რომ ქუთაისსა და მის შემოგარენში ვიზიტმა გაამართლა და ამიტომ, მათი 98% რეკომენდაციას გაუწევს ნაცნობ-მეგობრებს ეწვიოს ქუთაისს და მის შემოგარენს. გამოკითხულთა 66% უახლოეს წლებში შესაძლოა, კვლავ ესტუმროს ქუთაისს, ხოლო 23% აუცილებლად ეწვევა.

დამსვენებელთა ის ჯგუფი, რომლებიც უკმაყოფილოები არიან, მიზეზებს შორის ასახელებენ: ქუჩების რემონტით გამოწვეულ დისკომფორტს, გადაადგილების საშუალებების/ტრანსპორტის მოუწესრიგებელ მოძრაობას, გართობის ნაკლებობას. [2. გვ.36] იმ ვიზიტორთა შორის, რომლებიც არ აპირებენ სამომავლოდ დაბრუნებას, ყველაზე პოპულარული ფაქტორია ის, რომ ისინი დასასვენებლად ყოველთვის სხვადასხვა ქვეყნებს და ადგილებს ირჩევენ.

ტურისტები აღნიშნავენ ადგილობრივი ტრანსპორტისა და ტურისტული სანახაობების (ბილეთები) სიიაფეს. ზოგადი შეფასებით, ტურისტებისთვის არეალი სიიაფით გამოირჩევა და ეს მათ კეთილგანწყობაზე დადებითად მოქმედებდა.

ანკეტებში რესპონდენტებს შეეძლოთ საშუალოდ დახარჯული თანხების მითითება შემდეგ დასახელებებზე: ადგილობრივი ტრანსპორტი, საკვები – რესტორანი, განთავსება (სასტუმრო), ტურისტული სანახაობები, შოპინგი. მხოლოდ ნაწილმა მიუთითა თანხები. გასაშუალებული სიდიდეებით, დადგინდა შემდეგი მიახლოებითი დღიური ხარჯები: ტრანსპორტი – 40 ლარი; განთავსება – 80 ლარი;

საკვები. რესტორანი – 30 ლარი; ტურსანახაობები – 25 ლარი; შოპინგინი – 20 ლარი, რაც ჯამში 195 ლარია.

რეგიონის ღონეზე მდგრადი ტურიზმის განვითარება უნდა ექვემდებარებოდეს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ადგილობრივ, რეგიონალურ და ეროვნულ გეგმას. ღონისძიებები გათვლილი უნდა იყოს: ეკონომიკურ მიზნებზე (შემოსავლების ზრდა, ღონისძიებათა დივერსიფიკაცია, ინტეგრაცია, კონტროლი, დარაიონება და ა.შ.) სოციალური მიზნებზე (სიღარიბის დაძლევა, შემოსავლების სწორად განაწილება, აუთენტური სოციალურ-კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა-შენარჩუნება, ადგილობრივი მოსახლეობის (თემის წარმომადგენლების თანამონაწილეობა და ჩართულობა); ეკოლოგიურ მიზნებზე (ეკოტურიზმის ფუნქციის დაცვა-შენარჩუნება, ბიომრავალფეროვნების მდგრადი განვითარება და ა.შ.) ტურიზმის განვითარების პოლიტიკისა და სამოქმედო გეგმის განხორციელება დიდი პასუხისმგებლობაა, როგორც სამთავრობო ისე, კერძო სექტორისთვის.

სამთავრობო სექტორი პასუხისმგებელია შეიმუშავოს სამოქმედო გეგმა და აწარმოოს კვლევა. ხელი შეუწყოს ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელებასა და ტურისტული ატრაქციების გამრავალფეროვნებას, იზრუნოს გარემო პირობების გაუმჯობესებაზე, საზოგადოების ჯანმრთელობასა და უსაფრთხოებაზე.

კერძო სექტორი პასუხისმგებელი უნდა იყოს შემდეგი სახის ღონისძიებების გატარებაზე, მაგ., როგორცაა: განთავსების საშუალებები, კვების ობიექტები, ხარისხიანი მომსახურების შეთავაზება და ა.შ.

ტურისტულმა სააგენტოებმა, ფირმებმა უნდა იზრუნონ ტურისტული ატრაქციების განვითარებაზე, ხელი შეუწყონ ცნობადობის გაზრდას საერთაშორისო ბაზარზე და მარკეტინგული ღონისძიებების გატარებას.

ტურიზმის მიმართულებით ასევე მნიშვნელოვანი ასპექტია ადამიანური რესურსის განვითარება. კვალიფიციური ადამიანური რესურსი უზრუნველყოფს ხარისხიანი მომსახურების შეთავაზებას, ამიტომ, პერმანენტულად უნდა იქნას გამოკვლენილი საჭიროებები. საშტატო ერთეულისთვის სისტემატურად უნდა ხდებოდეს ტრენინგ მოდულების შეთავაზება, მოხდეს მათი გადაძაბება და ა.შ.

მარკეტინგული მიზნებისა და ამოცანების განსახორციელებლად უნდა შეიქმნას მასტიმულირებელი პროგრამები. მარკეტინგული აქ-

ტივობები განხილულ უნდა იქნას სამთავრო-ბო და ადგილობრივი სტრუქტურების, კერძო სექტორების ღონეზე, რადგან დადებითი იმი-ჯის მოპოვება ტურიზმის ახალ სექტორში პოტენციური ტურისტული ბაზრის შესახებ ძალზედ მნიშვნელოვანია.

დასკვნა

კვლევის შედეგად დგინდება, რომ ქვეყნის ტურისტული იმიჯის განმტკიცებასთან ერ-თად, აქტიურად უნდა მოხდეს რეგიონის ღონეზე ტურისტული ბიზნესის ხელშემწყობი ღონისძიებების ჩატარება. ასეთ დროს ადგი-ლობრივი მთავრობისა და სასწავლო-სამეც-ნიერო დაწესებულებების ერთობლივი მუშაო-ბა საკმაოდ მომგებიანი ხდება.

ჩვენს შემთხვევაში ქუთაისის უნივერ-სიტეტის შიდა საუნივერსიტეტო გრანტის ფარგლებში განხორციელებულმა კვლევამ და რეკომენდაციების ქ. ქუთაისის მერიისთვის გადაცემამ რეალური სურათი გამოავლინა: თუ რა სიტუაციაში უხდებათ უცხოელ ტურ-ისტებს მოგზაურობა, ქვეყანაში მთლიანი მოგზაურობიდან რამდენ ხანს დაჰყოფენ უშუ-ალოდ რეგიონში, რა ძირითად აქტივობებს ეწევიან და ა.შ. რაც სახელმწიფოს მხრიდან უფროდ მნიშვნელოვანი გასათვალისწინე-ბელი კომპონენტებია ტურისტული ბიზნესის ხელშემწყობი ღონისძიებების გატარებისას.

იმისთვის, რომ ტურისტი უფრო მეტი ხნით დარჩეს რეგიონში და უფრო მეტი ფინანსები დახარჯოს, მნიშვნელოვანია ახალი ტურის-

ტული ობიექტების გამოვლენა და პოპულარ-იზაცია, საერთაშორისო ღონისძიებების, ფეს-ტივალების მოწყობა, მომსახურების სერვისის გაუმჯობესება და ა.შ.

კვლევის შედეგად მოხდა რეკომენდაციების შემუშავება და ქ. ქუთაისის მერიისთვის შეთ-ავაზება. ეს რეკომენდაციებია:

სარეკომენდაციო წინადადებები

აუცილებელია ტურიზმის პრიორიტეტ-ული სახეობების გამოვლენა და მათი ფარ-თო რეკლამირება, დამატებით ტურისტული ობიექტების გაჩენა.

ქუთაისის, როგორც საერთაშორისო კონ-ფერენციების, კონგრესებისა და შეხვედრე-ბის ჩატარების რეგიონული ცენტრის იმიჯის ჩამოყალიბების ღონისძიებების გატარება; საინტერესო იქნება ქართული ყველისა და ხაჭაპურის ფესტივალის ჩატარება; უცხოელი ტურისტებისთვის ქართული ფოლკლორის შეთავაზება.

ქუთაისის ტურისტული პროდუქტის ამსახ-ველი სარეკლამო ფილმების მომზადება და განახლებული ვებგვერდების შექმნა.

რეგიონში ტურისტული სამეცნიერო-სა-განმანათლებლო ცენტრის დაფუძნება და დარგისთვის მაღალკვალიფიციური სპეციალ-ისტების მომზადების უზრუნველყოფა.

რამდენადაც შესაძლებელია, რეგიონში (ქუთაისში) შემოსულ ადგილობრივ და უცხო-ელ ვიზიტორთა აღრიცხვიანობის მოწეს-რიგება.

ლიტერატურა:

1. ევროპის კავშირის საერთაშორისო საგრანტო პროექტის “An integrated approach for the sustainability of the tourism production” (Grant contract № 2010/204-103) ფარგლებში მომზადებული ნაშრომი „ტურიზმის განვითარების სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა ქალაქ ქუთაისისთვის“. მოცულობა 49 გვ. [Tourism development strategy and action plan for Kutaisi city]
2. ქუთაისის უნივერსიტეტის შიდა საუნივერსიტეტო გრანტის ფარგლებში მომზადებული ნაშ-რომი „მიმზიდველობიდან ტურისტული შეთავაზებების კონკრეტულ ინტეგრირებულ პაკეტებამდე: ტურიზმის მარკეტინგული გეგმა თვითმმართველი ქ. ქუთაისისა და მისი შემოგარენისთვის“ 2015 წელი. მოცულობა 64 გვ. [“From the Attractors to the Integrated Packages of Tourist Offers (IPOT): Tourism Marketing Plan for Self-government City of Kutaisi and Its Surrounding Areas”].
3. http://gnta.ge/ge/saqarTvelos_turizmis_erovnuli_administracia. [Georgian National Tourism Ad- minisrration]